

A gazdasági szabadság mint az intézményi környezet indexe

A fejlődés-gazdaságtan új eredményei

CZEGLÉDI PÁL

*A fejlődés-gazdaságtan a 80-as években lezajlott paradigmaváltással közelebb került a standard növekedésmélethez, amely viszont egyre inkább hasznosította az új intézményi közgazdaságtan gondolatait. Mindennek hatására a 90-es évek közepétől egy új és dinamikus fejlődő kutatási program bontakozott ki. Cikkünk e bővülő irodalom egyik szeletét tekinti át: a gazdasági szabadság indexére vonatkozó vizsgálatokat. Ennek segítségével egyrészt arra mutat rá, hogy a gazdasági szabadság mint elméleti koncepció hasznos a gazdasági növekedés intézményi feltételeinek kutatásában, másrészt arra, hogy az erre alapozó empirikus kutatások megerősítették az új intézményi közgazdaságtan állításait.**

Fordulat a fejlődés-gazdaságtanban

A fejlődés-gazdaságtan a második világháború és a gyarmatbirodalmak összeomlása után vált kifejlett paradigmává, amely élesen szembefordult a főáramú közgazdaságtannal, részben elméletellenessége, részben pedig ideológiai indíttatása miatt (Bell, 1987; Csaba, 2002; Mustó, 2004). Az ez után következő harminc évben – az alább részletezett okok miatt – a fejlődés-gazdaságtanra az államközpontú gondolkodás volt jellemző, de az állam által vezérelt, bezárkózó fejlesztési stratégiák sorra kudarcot vallottak, és a 80-as évektől paradigmaváltásról beszélhetünk, ami tulajdonképpen annak a felismerését jelentette, hogy a fejlődés-gazdaságtan nem különbözik a közgazdaságtantól¹ (Csaba, 2002). Az alábbiakban azt mutatom be, hogy ezt a paradigmaváltást hogyan támasztotta alá, illetve erősítette fel az azóta kibontakozó új intézményi közgazdaságtan, amelynek eredményeképpen napjaink szerzői új komparatív közgazdaságtanról és új komparatív politikai gazdaságtanról beszélnek.

Az említett 80-as évekbeli paradigmaváltás közelebb hozta egymáshoz a mainstream növekedésméletet és a fejlődés-gazdaságtant (Csaba, 2002), bár e hatás már korábban is érezhető volt. Boettke, Coyne és Leeson [2003] bemutatják, hogy a fejlődés-gazdaságtant, illetve a fejlődő országok számára megfogalmazott gazdaságpoli-

* A tanulmány az OTKA T049602 kutatás keretében készült. A tanulmány megírásához nyújtott hasznos segítségért köszönet illeti Csaba Lászlót és Kapás Juditot. A fennmaradó hibákért kizárólag a szerző felelős.

¹ Természetesen kezdetektől fogva voltak olyan „fejlődésgazdászok”, akik ebben a szellemben dolgoztak. Peter Bauer például ezt az irányt képviselte, és szemben állt a fejlődés-gazdaságtani mainstreammel (Yamey, 1987).

tikai ajánlásokat nagymértékben befolyásolta a növekedéstudomány fejlődése. A fejlődés-gazdaságtan kutatói általában úgy tették fel a kérdést, hogy a növekedéstudomány legújabb eredményeinek fényében mi lehet az állam feladata egy fejlődő országban. Természetesen e reakció nem volt azonnali. Még azután is, hogy Solow [1956, 1957] nagyhatású tanulmányai a Solow-modellt tették a növekedéstudomány alapmodelljévé, sokáig a keynesi alapokra épülő Harrod–Domar-modell határozta meg a fejlődő országoknak ajánlott és a fejlődő országok által alkalmazott gazdaságpolitikát. A Solow-modell egyik jól ismert következtetése ugyanis az, hogy hosszú távon csak a technológiai haladás határozza meg a növekedési rátát, míg a Harrod–Domar-modellben beruházási ráta növelése növeli a növekedési rátát. Így a gazdaságpolitikai ajánlások a beruházási ráta mesterséges növelésére vonatkoztak.

Az endogén növekedéstudomány azonban újra megtalálta az utat a fejlődés-gazdaságtanhoz. Az ún. Ak-modellekben ugyanis a tágabb értelemben vett tőkébe való beruházási ráta szintén hatással van a növekedési rátára hosszú távon is. E modellcsoport egyik speciális esetének tekinthető Uzawa–Lucas-modell (Lucas, 1988; Barro–Sala-i-Martin, 1999, 182–197. o.) pedig a humán tőkére irányítja a figyelmet. Ebben a modellben a kezdeti humán tőke alapvetően meghatározza a növekedési pályát, amely mentén a növekedési ráta állandó. Ráadásul az empirikus ország-keresztmetszeti vizsgálatok mindkét következtetést alátámasztották: a beruházási ráta és a kezdeti humántőke-állomány (iskolázottság) is pozitív kapcsolatot mutat a növekedési rátával (Barro, 1991; Barro–Sala-i-Martin, 1999, 414–455. o.).² Ennek hatására a fejlődés-gazdaságtan figyelve a humántőke-beruházások felé fordult, és az ajánlott stratégia az oktatás állami eszközökkel való növelése lett, a várt siker azonban elmaradt (Boettke–Coyne–Leeson, 2003, 3–8. o.).

Boettke [2003] a fejlődés-gazdaságtan fent jellemzett államközpontú szemléletmódját a piaci szocializmus megvalósíthatóságába vetett hitre és a keynesi makroökonómia térhódítására vezeti vissza. Mindkét koncepció megbukott gyakorlatban és elméletben is. Végül is Hayeknek és Misesnek lett igaza, és be kellett látni, hogy a piac nem működik magántulajdon nélkül. A keynesi „makromenedzsment” sem működik hosszú távon, ráadásul a keynesi makroökonómia elméleti struktúráját is jelentősen megtépázta az újklasszikus makroökonómia felemelkedése (Horváth–Szilágyi, 2004), amely a gazdaságpolitikái ajánlásokban is éreztette hatását (Jankovics, 2004). Nye [2003] Boettke írására reflektálva még egy harmadik okot is említ a piaci szocializmus és a keynesista gazdaságpolitika kudarca mellett. Ez pedig az abba vetett töretlen hit, hogy a gazdasági növekedés végső soron egyetlen forrása a technológiai haladás. Ezzel szemben az új intézményi közgazdaságtan talán egyik legfontosabb eredménye, hogy megmutatta e hit helytelen voltát. Az irodalom történelmi példák sorozatával támasztja alá azt, hogy a megfelelő ösztönzőrendszer hiányában a technológiai újításokat nem hasznosítják, és így nem is növelik a termelékenységet (Baumol, 1990; North, 1990).³

Éppen ez az az elméleti irányzat – az új intézményi közgazdaságtan –, amely alátámasztotta a fejlődés-gazdaságtanban lezajlott, a tanulmány elején említett paradigmavál-

² A beruházási ráta esetében rengeteg módszertani probléma merül föl, ezért az idézett forrás által talált eredmény sem teljesen egyértelmű (Barro–Sala-i-Martin, 1999, 433–434. o.). Ennek ellenére a legtöbb – a tanulmány további részeiben hivatkozott – empirikus vizsgálat egyértelmű pozitív kapcsolatot talál a beruházási ráta és a növekedési ráta között.

³ Ez természetesen nem jelenti azt, hogy a Solow-modell teljesen irreleváns lenne. A modell relevanciáját zseniálisan foglalja össze Mankiw [1995]. A fentiek fényében azonban tanulságos Edmund Phelps Mankiw tanulmányához fűzött megjegyzése: „Egy budapesti vagy moszkvai diák azzal a benyomással teheti le a tanulmányt, hogy ... nem lényeges az, hogy a gazdaságban a tulajdonlás és ellenőrzés kapitalista vagy szocialista módon zajlik-e.” (Mankiw, 1995, 313. o.).

tást, sőt, talán nem túlzás azt állítani, hogy újabb lökést is adott neki. Az új intézményi közgazdaságtan *Douglass North* kutatásai nyomán kibontakozó irodalma rávilágít arra, hogy a játékszabályok – a formális, informális és a kikényszerítő intézmények – alapvetően meghatározzák a gazdasági teljesítményt. A technológiai haladás és a tökefelhalmozás feltétele az, hogy a tulajdonjogok biztosítva, a szerződések pedig kikényszeríthetők legyenek. A játékszabályok meghatározódásában és kikényszerítésében alapvető szerepe van az államnak, ezért az elemzés sokkal több figyelmet fordít arra, hogy hogyan alakulnak ki és hogyan változnak meg a játékszabályok az állam és a gazdasági szereplők interakciójának hatására. A formális játékszabályokat meghatározó állam többé nem exogén tényező: belépnek az elemzésbe az érdekcsoportok. *Acemoglu, Johnson és Robinson* [2004] egyenesen társadalmi konfliktusra építő nézetnek nevezi ezt a megközelítést.

North [2005] legújabb művében arra tesz kísérletet, hogy az informális intézményrendszer is az elemzés részévé tegye, és ezzel még komplexebbé válik annak a magyarázata, hogy miért éppen Nyugat-Európa a tartós gazdasági növekedés „házaja”. Az alapvető magyarázatot azonban továbbra is a tulajdonjogok fokozatos megszilárdulása jelenti, amelynek gyökere Európa politikai viszonyaiban rejlik. Az uralkodók ugyanis arra voltak kényszerítve, hogy – bevételért cserébe – lemondjanak jogosultságaikról alattvalóik javára (*North*, 2005. 127–145. o.).

Az új intézményi közgazdaságtannak a gazdasági fejlődés szempontjából a legfontosabb meglátása tehát az, hogy az intézményrendszer minősége alapvetőbb tényezője a gazdasági növekedésnek, mint a technológiai haladás vagy a tényező-felhalmozás. Ez az a következtetés, amely egybecseng a fejlődés-gazdaságtani paradigmaváltással, és elméletileg megalapozza azt. Ezzel nyilvánvalóvá vált az, hogy a fejlődés-gazdaságtanban és ezzel együtt az összehasonlító közgazdaságtanban is gyökeres fordulat történt, amelyet több szerző új komparatív közgazdaságtannak (*Djankov és szerzőtársai*, 2004) vagy új (komparatív) politikai gazdaságtannak nevez (*Boettke*, 2003; *Nye*, 2003). E fordulat azért nevezhető gyökeresnek, mert eltér attól a fent röviden jellemzett folyamattól, amelyben a fejlődés-gazdaságtan folyamatosan reagál a növekedésmélet fejleményeire. Az új intézményi közgazdaságtan megváltoztatta azt a gondolati keretet, amelyben a gazdasági fejlődést elgondoljuk. Nem arról van szó, hogy egy újabb fontos termelési tényezőre bukkantunk, hanem arról, hogy alapvetően másként képzeljük el a gazdasági fejlődés folyamatát. E fordulatot visszatükrözve az „új komparatív közgazdaságtan” középpontjában is a tulajdonjogok állnak (*Djankov és szerzőtársai*, 2004). A kérdés az, hogy bizonyos feltételeket (az informális intézményrendszer) adottnak tekintve milyen intézményi mix képes legnagyobb hatékonysággal biztosítani a tulajdonjogok védelmét.

Olson [2000] a diktatúra elemzésén keresztül jut hasonló következtetésre. Szerinte ugyanis alapvetően két tényező kell a gazdasági növekedéshez: egyrészt az egyéni jogok biztonsága, amelyen a tágabb értelemben vett tulajdonjogokat kell érteni; másrészt a kizsákmányolás hiánya, amely nagyrészt az érdekcsoportoknak a piac korlátozásán keresztül megnyilvánuló tevékenységére vonatkozik. *Olson* [2000] ugyanakkor arra is szemléletesen rámutat, hogy e két tényező kölcsönösen erősíti vagy gyengíti egymást. Az utóbbi esetben például a piaci korlátozás, amely az önkéntes cseréket tiltja meg, arra ösztönzi a szereplőket, hogy kerüljék meg a törvényt. Így a törvény betartatása egyre költségesebb lesz, a tulajdonjogok egyre kevésbé védettek. A folyamat az ellenkező irányban önerősítő módon megy végbe (*Olson*, 2005, 101–109. o.).

A tulajdonjogok tehát egyrészt ösztönzési funkciót látnak el, biztosítva, hogy a beruházók hozzájussanak beruházásaik hozamához. Másrészt magántulajdon szükséges ahhoz, hogy működjön az árrendszer, amely lehetővé teszi, hogy a piac ellássa koordináló szerepét. A piac működéséhez azonban a tulajdonjogok védeltsége nem elegendő: a

versenyt meg kell védeni. Erre nemcsak az imént idézett *Olson* [2000], hanem *Vanberg* [2001] is rámutat (4–7. o.). Ugyanezt a két szerepet (a tulajdonjogok biztonságát és a verseny védelmét) hangsúlyozza az a – szintén jelentős hagyományokkal rendelkező – irodalom, amely a kérdést a gazdasági szabadság oldaláról közelíti meg. Az alábbiakban áttekintem a gazdasági szabadság irodalmát és viszonyát a fent jellemzett új intézményi közgazdaságtanhoz. Ennek azért van jelentősége, mert – mint később látni fogjuk – az empirikus vizsgálatokban összekapcsolódik a két koncepció. A gazdasági szabadság mutatója az intézményrendszer indexe is egyben.

A gazdasági szabadság koncepciója és szerepe a növekedésméletben

A gazdasági szabadság a közgazdaságtan egyik alapkategóriája. Azt jelenti, hogy a gazdasági szereplők szabadon hajthatnak végre önkéntes cserét egymással. A cserét természetesen itt tágan kell értelmeznünk térben és időben egyaránt. Következésképpen a gazdasági szabadság nemcsak a spot piaci tranzakciókra vonatkoztatható, hanem a például azt is jelenti, hogy a gazdasági szereplők szabadon cserélhetik el jelenbeli fogyasztásukat jövőbeli fogyasztásra (hitelpiac), vagy szabadon cserélhetik el szabadidejüket fogyasztásra (munkapiac) és így tovább. E koncepció szorosan köthető *Adam Smith* azon felismeréséhez, hogy az önkéntes csere mindkét fél számára előnyös, különben nem jönne létre. *Smith* olyannyira a cserét tekinti a gazdaságtudomány alapkategóriájának,⁴ hogy a cserére való hajlamot az emberre leginkább jellemző tulajdonságnak tartja,⁵ ebből vezeti le a specializáció bővülését és ezen keresztül a pénz kialakulását is.

Friedman [1996], illetve *Friedman és Friedman* [1998] gazdasági szabadsággal foglalkozó műveiben két dolgot hangsúlyoz. Egyrészt, a gazdasági szabadságot a piac működésével kapcsolja össze: a piac az egyik „alapvető útja annak [a központi irányítás mellett – C. P.], hogy összehangoljuk milliók gazdasági tevékenységét” (*Friedman*, 1996, 15. o.), és a lehető legnagyobb teret engedi a gazdasági szabadság érvényesülésének,⁶ hiszen a piac éppen az önkéntes csere elvén szerveződik. *Friedman* másik fontos meglátása az, hogy a gazdasági szabadság nem független a szabadság többi dimenziójától. Bár a gazdasági szabadság csak egy része az egyén teljes szabadságának, amelyhez hozzátartozik a politikai és a civil szabadság is, ezek nem függetlenek egymástól. Meggyőzően érvel amellett, hogy a gazdasági szabadság szükséges, bár nem elégséges feltétele a politikai szabadságnak. Elismeri, hogy a szabadság e két típusa közötti összefüggés nagyon összetett és nem egyirányú, elemzése mégis azt sugallja, hogy a gazdasági szabadság csak a politikai szabadsággal együtt alkot koherens egészet.

A piac és a gazdasági szabadság összefonódása tükröződik *Hayek* [1995a, 1995b] több írásában is. *Hayek* elmélyült elemzést ad – talán *Friedmanénál* is elmélyültebbet, de mindenképpen valamelyest más megközelítésűt – magáról a piacról és a csere szabadságán alapuló spontán rendről. *Hayek* az árak információtovábbító szerepén túl a piacnak egy olyan aspektusára is koncentrálna, amely *Friedman* elemzésében nem kap igazán nagy hangsúlyt: a piac nem szándékolta következményeire. A piac komplex rend-

⁴ *Smith* az akkor még nem létező „közgazdaságtan”-t a csere és nem a választás tudományának tartotta. E két megközelítés viszonyáról lásd: *Buchanan* [1992].

⁵ Erre utal a jól ismert idézet: „Soha és senki nem látta még azt, hogy két kutya világos és megfontolt módon csontot cserélt volna egymással” (*Smith*, 1940, 14. o.).

⁶ *Friedman* ugyanakkor nem kerüli meg azt a problémát sem, hogy az egyes szabadságok, vagy inkább a szereplők különböző szabadságai összeütközésbe kerülhetnek. Leginkább igaz ez például a vállalkozás és az együttműködés szabadságára.

szer, ami *Hayeknél* azt jelenti, hogy kisszámú elem nem tudja felmutatni azokat a tulajdonságokat, mint a piac (*Hayek*, 1995c, 270–271. o.). E komplex rendszert egyetlen szereplő nem láthatja át, ezért a piac mint egész kimenetét nem jelezheti előre és nem is tervezheti meg. A piac felfedező folyamat két szempontból is: egyrészt az árak információközvetítő szerepén keresztül megmutatja, hogy az adott gazdaságban hol vannak kihasználatlan lehetőségek és erőforrások; másrészt lehetővé teszi, hogy a szereplők eddig mindenki számára ismeretlen erőforrásokat, technológiát, preferenciákat fedezzenek fel (*Hayek*, 1995b). E gondolatot fogalmazza meg *Buchanan és Vanberg* [1991] – a hayeki hagyományokat folytató irodalomban – sokat idézett tanulmánya, amelyben a piacot kreatív folyamatként értelmezik. E meglátás lényege az, hogy piac nemcsak a már létező lehetőségek felfedezését teszi lehetővé, olyan lehetőségeket teremt, amelyek piac hiányában elképzelhetetlenek lettek volna.

A fenti rövid áttekintés is ad némi magyarázatot arra, hogy milyen alapon hozzuk összefüggésbe a piaci szabadságot a gazdasági növekedéssel. *Hayek* [1995b] egy rövid szakasz erejéig explicit módon is foglalkozik azzal, hogy milyen szerepet tölt vagy inkább tölthetne be a piac egy fejletlen gazdaságban. *Sen* [2003] szintén a gazdasági szabadságot állítja a gazdasági növekedés vagy helyesebben a gazdasági fejlődés középpontjába. Megközelítése azonban három ponton is különbözik a jelen tanulmányban alkalmazott szabadságkonceptiótól. Először is, *Sen* megközelítése normatív: azt próbálja meghatározni, hogy mikor mondhatjuk, hogy egy gazdaság (társadalom) „jó” irányba fejlődik. *Sen* válasza erre az, hogy akkor, ha a gazdasági fejlődés a szabadságjogok szélesedésével jár együtt. Ebből viszont következik a második különbség: *Sen* elemzésében a szabadság nemcsak eszköz, hanem cél is, azaz a szabadság eredményváltozó is. Harmadszor: *Sen* tágabban értelmezi a szabadság fogalmát. Egyrészt nemcsak a gazdasági szabadságot, hanem a politikai és civil szabadságot is elemzi; másrészt a szabadságot nemcsak folyamatként, hanem lehetőségként is értelmezi. Így áll össze a szabadság-fogalomnak az a széles felfogása, amely – *Sen* szerint – nem más, mint „az, hogy [az ember] olyan dolgokat tehessen meg, amelyeket jó oka van értékesnek tartani” (*Sen*, 2003, 41. o.).

Az előbbi, a fejlődés-gazdaságtan fordulatával foglalkozó rész alapján is világossá válik, hogy a gazdasági növekedés kutatói nem ezen, hanem egy sajátos kerülőúton jutottak el (vagy inkább vissza) a gazdasági szabadság vizsgálatáig. Ahogy az új intézményi közgazdaságtan felismerései egyre jobban beépültek és beépülnek a növekedéselméletbe is, egyre inkább világossá vált, és ma már szinte közhelyszerűen hangzik, hogy az intézmények számítanak: a gazdasági növekedést alapvetően az határozza meg, hogy az adott gazdaság milyen informális, formális és kikényszerítő intézményrendszerrel rendelkezik (*North*, 1990, 9. o., *Acemoglu–Johnson–Robinson*, 2004). A növekedéselmélet fókuszja egyre inkább az intézményi tényezők vizsgálata felé fordul, és nemcsak az új intézményi közgazdaságtan kutatási programjába tartozó kutatóké, hanem olyan „mainstream” közgazdászoké is, mint *Robert Barro* vagy *Gregory Mankiw* (*Barro–Sala-i-Martin*, 1999, 414–461. o., *Mankiw*, 1995, 302. o.).

A gazdasági szabadság azért érdekli a növekedés kutatóit, mert az felfogható az intézményrendszer egyfajta eredményváltozójaként. Tekintve, hogy magukat az intézményeket – mint látni fogjuk – szinte lehetetlen mérni, a gazdasági szabadság mérése egy lehetőség arra, hogy empirikus kapcsolatot mutassunk ki az intézményi környezet és a gazdasági növekedés között. A gazdasági szabadság fent említett irodalma azonban elméleti szinten is kapcsolódik az intézmények közgazdaságtanához. Az alábbiakban három olyan koncepcionális hasonlóságra mutatok rá, amely közös a két – a gazdasági szabadságon alapuló és az új intézményi – megközelítésben.

Az első az, hogy mindkét megközelítés a szereplő interakció korlátait állítja a középpontba. Az intézmények az emberi cselekvés olyan korlátait jelentik, amelyek meg-

határozzák a megengedhető cselekvések, illetve interakciók halmazát. A gazdasági szabadság és általában a szabadsággal foglalkozó irodalom kiindulópontja szintén a korlátokra helyezi a hangsúlyt. Megfogalmazza ugyanis, hogy az egyén (gazdasági) szabadsága azt jelenti, hogy másoknak (beleértve természetesen az államot is) korlátozottan van joguk beavatkozni az egyén tevékenységébe. Ez is rámutat arra például, hogy a gazdasági szabadság és a jogrendszer (amely formális intézmény) között szoros összefüggés van. Az is nyilvánvaló, hogy mind az intézményrendszer, mind a gazdasági szabadság csak az egyének interakcióiban értelmezhető. A szigetén magányosan élő Robinson Crusoe gazdaságában sem az intézményrendszernek, sem a gazdasági szabadságnak nincs jelentése (North, 1990, 11–16. o.; Friedman, 1996, 14. o.).

Ezek után nem meglepő a második hasonlóság: az, hogy gazdasági szabadságot alapul véve sok tekintetben elméleti szinten is ugyanazokra a következtetésekre juthatunk. Az előző részben láttuk, hogy a fejlődés-gazdaságtan fordulatainak egyik legmarkánsabb jellemzője az volt, hogy összeomlott az állam mindenhatóságába vetett hit. Ezt elméletileg is alátámasztják az új intézményi szerzők munkái, akik az államnak a tulajdonjogok biztosításának szerepét és a verseny szabadságának biztosítását szánják. Az is nyilvánvaló, hogy a gazdasági szabadság koncepciójából is az állam korlátozott szerepe vezethető le, hiszen az állam – mint mindenki más – korlátozva van abban, hogy az egyén gazdasági szabadságát megsértse. A politikai és a gazdasági szabadságra vonatkozó ok-okozati összefüggések tekintetében nem teljes az összhang a kétfajta megközelítés között. A north-i irányzat ugyanis a politikai intézményeket állítja a középpontba, Friedman ezzel szemben – mint láttuk – úgy fogalmaz, hogy a gazdasági szabadság szükséges, de nem elégséges feltétele a politikai szabadságnak.

Harmadik átfedés a kétféle megközelítés között az, hogy az intézmények gazdasági növekedésre gyakorolt hatásának értékelésekor a szerzők általában a gazdasági szabadság koncepciójára épülő indexeket használnak. Következő részben azt tárgyalom, hogy miért lehet hasznos ez a módszer, majd áttekintem a gazdasági szabadság indexére alapuló empirikus irodalmat.

Miért a gazdasági szabadság?

Az alábbiakban amellet fogok érvelni, hogy ha az intézmények és a gazdasági növekedés kapcsolatát, vagy az intézmények jólétre gyakorolt hatását szeretnénk kvantitatív módon vizsgálni, akkor hasznos beépíteni az elemzésbe a fent jellemzett gazdasági szabadságot mint elméleti koncepciót. Ez segít ugyanis elkerülni azt, hogy még mielőtt bármit is megmértünk volna, koncepcionális hibát kövessünk el.

Az intézmények ma már klasszikusnak számító definíciója (North, 1990, 3. o.) szerint „az intézmények a társadalom játékszabályai, vagy formálisabban az emberi interakciót formáló, emberek által kigondolt⁷ korlátok”. A definíció is jelzi, hogy az intézmények nagyrészt kvalitatív tényezők és nehezen mérhetők. Ráadásul maguk az intézmények nem, csak azok valamilyen eredményváltozója mérhető. Mégis ha kvantitatív elemzést akarunk végezni, valahogyan mérnünk kell az intézményeket. Ha pedig a növekedésmélethez szokásos technikát alkalmazva regressziót szeretnénk futtatni a növekedési ráta és az intézményeket leíró valamilyen index között, akkor meglehetősen erős kritériumokat kell megfogalmaznunk azon skálával szemben, amelyre az intézményeket leképezzük. Ha ugyanis egyfajta választ szeretnénk kapni arra kérdésre, hogy

⁷ Nem világos, hogy North mit ért az emberek által kigondolt (humanly devised) szabályokon, ezért itt – Hayekot követve – beleírtam azokat is, amelyek bár emberi cselekvés, de nem emberi terv eredményei.

mely intézmények járulnak hozzá a gazdasági növekedéshez, akkor az intézményeket legalább ordinális skálán kell mérnünk, tehát sorba kell tudnunk rendezni azokat.

Természetesen vannak olyan intézmények, amelyek esetében ezt könnyebb megtenni, mert található olyan mutatószám, amelynek értékében valamelyik intézmény hatása jelenik meg. Láttuk például azt, hogy mind a north-i, mind a hayeki alapokon állva érvelhetünk a korlátozott állam mellett, amely így nem jelent fenyegetést a magántulajdonra, illetve hagyja, hogy a piac felfedező folyamata haladjon a maga útján. Látni fogjuk, hogy az állam korlátozottságának egyik indexe lehet az állami kiadások aránya a GDP-hez, vagy a fogyasztáshoz képest. Másik példa az intézmények viszonylag – vagy látszólag – jól mérhető típusára a vámok nagysága, amely a kereskedelem szabadságát biztosító intézményeket hivatott mérni.

Vannak azonban olyan intézményi tényezők, amelyek semmilyen számszerűsíthető „kimenetet” nem generálnak, azért mindenképpen értékelnünk kell őket. Ilyenkor egy leképezést kell végrehajtanunk a vizsgált intézmény és egy numerikus skála között. Mint láttuk, ha komoly vizsgálatokat akarunk végezni, még az sem elegendő, hogy egyszerűen „elnevezzük” valamilyen számmal az intézményeket (nominális skála), legalább sorba kell tudnunk rendezni őket (ordinális skála). Ha még „erősebb” kérdésekre szeretnénk választ kapni, azon túl, hogy sorba rendezzük őket, a változók különbségének és arányának is jelentéssel kell bírniuk. Következésképpen, ha tetszik, ha nem – és ez érvelésem központi eleme – az intézményeknek egyfajta értékelését kell végrehajtanunk már akkor, amikor egy numerikus skálán helyezzük el őket. Ezt a skálát ugyanis mindenképpen úgy kell kialakítani, hogy legalább a vizsgált intézmények valamilyen sorrendjét tükrözze. A probléma azonban általánosabb annál, mintsem, hogy csak az olyan intézményekre vonatkozzon, amelynek eredménye nem mérhető valamilyen formában. Először is egy intézménynek több eredményváltozója van. A fenti két példát folytatva, az állam korlátozottságát biztosító intézményeknek nem az állami kiadások nagysága az egyetlen eredményváltozója, hanem a bíróságok pártatlansága, a magántulajdon biztonsága, a magánszerződések sérthetetlensége és így tovább. A külkereskedelem szabadságát biztosító intézményeknek sem a vámtarifa az egyetlen „kimenete”, felesleges felsorolni mennyi mennyiségi és „minőségi” korlátozás akadályozhatja az áruk szabad áramlását az országhatárok között.

Így már az is egyfajta értékelést tükröz, hogy mely eredményváltozókat választjuk ki. Másrészt ezeket az eredményváltozókat – ha több van – összesíteni kell, így most már az a kérdés merül fel, hogy milyen elv alapján összesítsünk több mutatót. A probléma tehát ugyanaz, mint a kvalitatív mutatóknál: egy új skálát kell létrehozunk. Definiálnunk kell tehát a leképezés szabályát, vagyis meg kell adnunk egy olyan kritériumot, amely az intézményrendszert egy numerikus skálára képezi le. Állításom szerint, ha az intézményeknek a gazdasági növekedésben betöltött szerepét szeretnénk vizsgálni, akkor a gazdasági szabadság foka elméletileg jobban betöltheti ezt a szerepet, mint sok más – általában implicit módon alkalmazott – kritérium.

Az eddigiekben azt próbáltam megmutatni, hogy még az intézmények szerepének vizsgálatát megelőzően szükség van az intézményeknek egyfajta értékelésére; ez pedig szükségessé teszi bizonyos kritériumok alkalmazását. Ahhoz, hogy belássuk, hogy a gazdasági szabadság koncepcionálisan jó kritérium, meg kell fontolnunk a következőket: (1) A kritériumot az intézményrendszerre vonatkoztatjuk. (2) A közgazdaságtanban több ilyen kritérium(rendszer) is használatos. (3) Nem vonatkoztathatunk el attól, hogy mi lesz a vizsgálatunk függő változója, mert különben olyan kritériumot alkalmazhatunk, amely megtévesztő eredményre vezet.

Az intézmények csak az emberek közötti interakciókban értelmezhetők. Egy intézmény tehát mindig az egyének csoportjában tölti be funkcióját. Az intézményi közgaz-

daságtan egyik alapproblémája ezért az, hogy mely intézmények képesek kooperációra sarkallni az adott csoport tagjait (*North*, 1990, 11–16. o.; *Olson*, 1996, 22. o.). Az intézményeket tehát a közösség szempontjából kell sorba rendeznünk egy a fent részletezett kritériumoknak megfelelő skálán. Ahhoz, hogy ezt megtehesünk, kimondva vagy kimondatlanul, rendelkezünk kell egy olyan leképezéssel, amely az intézményeket a közösség szempontjából rendezi sorba. A jóléti közgazdaságtan, pontosabban a társadalmi választás elmélete (*social choice*) foglalkozik azzal, hogy olyan kritériumokat dolgozzon ki, amelyeknek segítségével az egyes gazdasági alternatívákat a közösség szempontjából sorba rendezhetjük (*Sen*, 1999). E kritériumok nagy részének egyik kiindulópontja a Pareto-hatékonyság, vagy allokatív hatékonyság, amely alapvetően az erőforrások allokációjára épül. Az intézményi közgazdaságtanban szokás beszélni – az allokatív hatékonysággal szemben – adaptív hatékonyságról, az azonban szintén erőforrás-allokációként definiálható. Az adaptív hatékony szabályok ugyanis azok, amelyek az új technológiának megfelelő erőforrás-allokációra ösztönöznek (*North*, 1992, 479–480. o.).

A gazdasági szabadság a jóléti közgazdaságtanban is megjelenik mint értékelési kritérium (*Sen*, 1993), és a szabadságra építő normatív megközelítés markánsan elkülönül a hasznosságra építő utilitarista megközelítéstől. Különösen igaz ez a szabadság folyamat-szpontú megközelítésére, amely a döntési autonómiát és az immunitást (a szabadság negatív megközelítését) veszi alapul, és független az elérhető lehetőségek halmazától. A gazdasági szabadság az eddigiekben kifejtett elméleti és empirikus értelmezése viszont e folyamatjellegű (*libertáriánus*)⁸ megközelítést tükrözi. Nemcsak abból következethetünk erre, hogy *Sen* (1993, 523. o.) e megközelítés egyik fő alakjának Hayeket tartja, de abból is, hogy e koncepció kiindulópontja – mint említettem – a csere szabadsága, és nem a különböző kimenetek összehasonlítása. Az önkéntes csere ugyanis feltételezi, hogy az mindkét fél részéről önkéntes: nem beszélhetünk gazdasági szabadságról akkor, ha valamelyik fél szabadsága sérül. Ez rámutat arra is, hogy miért hasznos a gazdasági szabadságot a cseréből kiindulva értelmeznünk. *Sen* [1993] hangsúlyozza, hogy e koncepció alapján a piacot attól függetlenül értékelhetjük, hogy milyen kimeneteket valósít meg: „A piacok ekkor az emberek által birtokolt jogok alapján védhetők meg (ti. szabadon vehetnek részt a tranzakciókban), ahelyett hogy a jólétgeneráló hatásuk miatt tennénk ezt. ... A szabadságnak ezen aspektusait hangsúlyozva a piacokat közvetlen funkcióval [*immediate status*] látjuk el – olyannal, amely nem feltételez jó teljesítményt az olyan eredmények tekintetében, mint a hasznosság vagy a preferenciák kielégítése” (*Sen*, 1993, 526–527. o.). *Sen* [1999] azt is megmutatja, hogy a jogokon és egyéni szabadságon alapuló megközelítésen kívül minden értékelés elfogadja a „konzekvencializmust”, ami azt jelenti, hogy „kizárólag cselekvések következményeinek jóságára támaszkodunk” (*Sen*, 1999, 196. o.).

Ha az intézmények értékelését konzekvencialista vagy utilitarista koncepciókra alapozzuk, az intézmények értékelése csupán a skála megkonstruálásának módszertana miatt korrelálni fog a gazdasági növekedéssel; így ha pozitív (vagy negatív) kapcsolatot kapunk, az többek között ezt a mérési vagy inkább koncepcionális hibát tükrözi. Nem fogjuk tudni megmondani, hogy melyik intézményrendszer járul inkább hozzá a gazdasági növekedéshez, hiszen az intézményeket éppen a szerint tudjuk csak azonosítani, hogy – az erőforrások allokációján keresztül – mennyire serkentik a gazdasági növekedést. Vagy ahogyan ezt *Stiglitz* [2000] is megfogalmazta: „ha az intézményeket csak a kimeneteiken alapulva értékeljük, akkor az olyan állítások, hogy »a jó intézmények jobb teljesítményhez vezetnek« nem sokkal többek pusztán tautológiánál” (9. o.). Állításom

⁸ A jóléti közgazdaságtan itt tárgyalt fejezete erősen kötődik a politikai filozófiához. Utóbbiban *libertáriánusnak* általában a jogokat hangsúlyozó irányzatot nevezik, egyik vezéralakjuk *Robert Nozick*.

szerint azonban a baj nem azzal van, hogy a kimenetek alapján értékelünk (hiszen csak azt tudjuk mérni), hanem azzal, hogy e kimenetek közvetve vagy közvetlenül magát a gazdasági növekedést jelentik.

Bár *Sen* amellet érvel, hogy sem tisztán a procedurális, sem tisztán a kimenetekre koncentráló értékelés nem vezet helyes társadalmi döntéshez (*Sen*, 1995, 11–12. o.), nem állítja, hogy nem lehet tiszta procedurális értékelési rendszert felállítani. Jelen elemzés szempontjából természetesen nem a különböző kritériumok mögött megbújó etikai megfontolások az érdekesek, hanem az, hogy találjunk egy olyan kritériumot, amely az intézményeket képes rangsorolni a gazdasági teljesítménytől függetlenül. Mint láttuk, a gazdasági szabadság ilyen kritériumot jelent.

A gazdasági szabadság (EFW) indexe

Amellett, hogy a gazdasági szabadság és az intézmények koncepciója között szoros elméleti kapcsolat található, az empirikus irodalomban is összekapcsolódik a két megközelítés. Az intézményi környezet hatásának objektív és kvantifikálható elemzését szorgalmazó törekvések közül az egyik legátfogóbb az *Economic Freedom of the World Index*, amelyet 1986 és 1994 között fejlesztettek ki (*Gwartney–Lawson*, 2003 és 2004). Az index célja felmérni azt, hogy a világ országainak intézményrendszere mennyire támogatja a gazdasági szabadságot. Az indexet 1970-től kezdődően állítják össze 5 éves intervallumokra, 2000-től kezdődően azonban évente publikálják. Így egyre bővülő és egyre teljesebb adatok állnak rendelkezésre.

Az EFW index folyamatosan bővül, jelenleg 5 fő terület adatait összegzi, amelyek a következők⁹ (*Gwartney – Lawson*, 2004):

1. A kormányzat mérete: kiadások, adók és vállalatok
2. Jogrendszer és a tulajdonjogok védelme
3. Megbízható pénz
4. A nemzetközi kereskedelem szabadsága
5. A hitel- és a munkapiac, illetve az üzleti élet szabályozása

Az indexet folyamatosan fejlesztik, így nem minden évben ugyanazok a fő területek (2001-ben például hét területet különböztettek meg), de visszamenőleg is kiszámolják az új adatokat, ha valamilyen változást vezetnek be. Az 5 fő terület 21 alterületre oszlik, amelyek közül egyeseket szintén tovább bontanak. Így az index összesen 37 adatból áll össze. Az adatokat 0 és 10 közötti számmá normalizálják, és az egyes szintek értéke mindig az adott szinthez tartozó pontszámok átlaga. Így a végső, összesített index – a 37 adat átlaga – szintén 0 és 10 közé esik.¹⁰

A továbbiakban azokat az empirikus munkákat tekintem át, amelyek nagyrészt erre az indexre épültek, vagy a gazdasági szabadság valamelyik komponenséhez kapcsolódnak, ha nem is a Fraser Institute által kiadott jelentésre támaszkodnak.

⁹ Az index részletesebb bemutatása megtalálható a függelékben.

¹⁰ A gazdasági szabadság több éven keresztül kimunkált mérési koncepciója már egy bevezető közgazdasági tankönyvbe is bekerült (*Heyne–Boettke–Prychitko*, 2004), nem utolsósorban azért, mert a tankönyv szerzői mind az intézményi közgazdaságtannak, mind a hayeki hagyományokat folytató osztrák közgazdaságtannak aktív és jelentős kutatói.

A gazdasági szabadság és a növekedés empirikus vizsgálata

A gazdasági szabadság indexét alkalmazó empirikus irodalom módszertanát tekintve nem tér el a növekedésméletben megszokott empirikus vizsgálatoktól. Legtöbbször keresztmetszeti, esetleg paneladatokat elemeznek a lineáris regresszió módszerével. Az intézményi környezet és a gazdasági növekedés kapcsolatára vonatkozó empirikus irodalomból egyrészt ezért is tartom kiemelendőnek az EFW indexre vonatkozó vizsgálatokat. Másrészt azért, mert a hagyományos tényezőkre koncentráló irodalomhoz hasonlóan a modern gazdasági növekedésre koncentrál, azaz főleg a 20. század utolsó negyedére. Az EFW indexre koncentráló vizsgálatok sokszor a neoklasszikus modellből indulnak ki és a modell *Mankiw–Romer–Weil* [1992] tanulmányát követve specifikálják. A következőkben nem a vizsgálatok módszertanára, hanem azok eredményeire és interpretálására helyezem a hangsúlyt. Mégis, még ez előtt érdemes néhány szót szólni a vizsgálatok módszertani problémáiról.

Talán a legsúlyosabb, de mindenképpen a legtöbbször tárgyalt probléma az endogenitás. Ez azt jelenti, hogy a vizsgált változónak (jelen esetben a gazdasági szabadság indexének) nemcsak közvetlen, hanem közvetett hatásai is vannak, azaz olyanok, amelyek a regresszióban szereplő többi változón keresztül érvényesülnek. Ezt a hatást tulajdonképpen előrejelzi a gazdasági fejlődésnek a tanulmány elején tárgyalt elméleti megközelítése. A fő tanulság ugyanis az volt, hogy az intézményrendszer minősége a gazdasági növekedés alapvető oka: ez ösztönzi a szereplőket tőkefelhalmozásra és innovációra. Így nem meglepő, ha a vizsgálatok azt találják, hogy a gazdasági szabadság indexének jelentős közvetett hatásai vannak. Ennek a problémának a tesztelése és a kezelése is az ún. kétszintű regressziók (TSLS) használatával történik, ilyen például a Hausman-féle specifikációs teszt. Ennek lényege, hogy az eredeti egyenletben nem szereplő segédváltozók és az exogén változók segítségével magyarázzuk az endogénnek vélt változót. Ha ennek az egyenletnek a maradéktagja statisztikailag szignifikánsnak bizonyul az eredeti regressziós egyenletben, akkor azt mondhatjuk, hogy a változó endogén (*Wooldridge*, 2002, 483. o.). Ez a módszer azt is lehetővé teszi, hogy az endogén változókat kiszűrve az egyenlet „redukált” alakját felírva, a vizsgált változó teljes (direkt és indirekt) hatását együtt vizsgáljuk.

Egy másik fontos és az endogenitással rokon probléma az okság. A vizsgált változók regresszióval kimutatott együttmozgása ugyanis nem feltétlenül jelenti azt, hogy a magyarázónak vélt változók okozzák a függőnek vélt változók változását. Fordítva is lehetséges. Legalább két oka van annak, hogy a gazdasági növekedésre irányuló vizsgálatoknál nagyon hangsúlyosan jelenik meg az okság problémája. Egyrészt azért, mert a függő változó a jövedelem vagy annak növekedése, amely ugyanakkor magyarázó változója a racionálisan viselkedő gazdasági szereplők választásait leíró közgazdasági modelleknek. E döntések pedig azokra a változókra irányulnak (fizikai és humántőkeberuházás, népességnövekedés, technológiai haladás), amelyeket e vizsgálatok magyarázó változónak tekintenek. A másik ok, amiért az okság súlyos probléma, az, hogy azok igen hosszú távra vonatkoznak. Az itt bemutatott vizsgálatok a növekedésmélet empirikus irodalmában a rövidebb távúakhoz tartoznak, jóllehet legalább húsz évre tekintenek vissza. Ennyi idő alatt pedig a formális intézmények is megváltozhatnak,¹¹ mely megváltozásnak oka lehet akár a megnövekvő jövedelem is, ugyanúgy, ahogy minden más változónak, amelyeket az egyéni cselekvésből kiindulva magyarázunk.

¹¹ *Williamson* [2000, 597 o.] 10 és 100 év közé teszi a formális intézmények megváltozásának időhorizontját.

E probléma kezelésére általában a Granger-okság technikáját alkalmazzák. E módszerrel azt vizsgálhatjuk, hogy a magyarázó változók múltbeli értékeinek hozzáadása növeli-e a modell prediktív erejét. Vagyis a magyarázó változó múltbeli értékei és a függő változó jelenbeli értékei között kell regressziós elemzést végezni. Ahhoz, hogy e kapcsolatot egyirányú jellegét is ellenőrizzük, visszafelé is el kell végeznünk a vizsgálatot, a függő változó múltbeli és a magyarázó változó jelenbeli értékeivel.¹² Természetesen a Granger-okság nem jelent hagyományos értelemben vett okságot. Jelen kontextusban mégis hasznos lehet például azt vizsgálni, hogy az intézményrendszer múltbeli jellemzői hatással vannak-e a jelenbeli növekedésre.

Az alábbiakban azokat a vizsgálatokat tekintem át, amelyek valamilyen módon a gazdasági szabadság indexéhez köthetők. Az index – mint láthattuk – az intézményrendszer sok összetevőjét sűríti magába, ezért érdemes lehet az összetett indexen kívül az index komponenseinek hatását is külön vizsgálni. Az effajta elemzéseket külön részből tárgyalom, néhány olyan tanulmánnyal együtt, amelyek ugyan nem kötődnek szorosan a gazdaságiszabadság-index empirikus irodalmához, de fontos megállapításokat tesznek az intézményi környezet egy-egy komponensére vonatkozóan. A fejlődés-gazdaságtani fordulat fényében mindkét esetben érdemes kiemelni, hogy mit mondanak a vizsgálatok a fejlődő országokra vonatkozóan.

A gazdasági szabadság összetett indexére vonatkozó vizsgálatok

A Fraser Institute által kiadott gazdasági szabadságról szóló jelentés nemcsak adatokat közöl, hanem azokon alapuló ökonometriai elemzéseket is. (*Gwartney–Lawson*, 2004). Az alapvető, kétváltozós regresszió egyértelműen azt mutatja, hogy pozitív kapcsolat van a periódus végi (jelen esetben 2000-es) jövedelemszint és a gazdasági szabadság indexe között (uo. 33. o.). A szerzők részletesebb vizsgálata azt is megmutatta, hogy a kezdeti jövedelmet, a humán tőke növekedési rátáját, a földrajzi elhelyezkedést és a tengerparttól való távolságot állandónak tekintve is kimutatható e pozitív hatás a növekedési rátára. Ugyanezen szerzők a jelentésben a gazdasági szabadság indexének a beruházásokra kifejtett hatását is vizsgálják. Úgy találják, hogy az index mind a beruházási rátára, mind a beruházások termelékenységére pozitív hatással van. A gazdaságilag tartósan szabad (a tízes skálán 1980 és 2000 között átlagosan 7-nél nagyobb értéket elérő) országok beruházási rátája 12-szerese volt a tartósan nem szabad (5-nél kisebb értéket elérő) országokénak az általuk vizsgált 1980 és 2000 közötti időszakban (uo. 31. o.). A beruházások termelékenységére gyakorolt hatását úgy mutatják ki, hogy külön vizsgálják a szabad, a közepesen szabad és a nem szabad országokat. Így képesek azt megállapítani, hogy a nagyobb gazdasági szabadsággal rendelkező országokban a beruházási ráta növekedése nagyobb mértékben növeli a gazdasági növekedés rátáját, azaz ezekben az országokban a beruházások termelékenyebbek. A beruházási ráta és a gazdasági szabadság közötti összefüggést felhasználva képesek a szerzők kimutatni a gazdasági szabadság növekedési rátára gyakorolt teljes hatását, amely szerint az az ország, amely egy egységgel képes volt növelni a vizsgált 20 éves periódusban a gazdasági szabadság átlagos indexét, 1,52 százalékponttal magasabb növekedési rátát ért el (uo. 41. o. 2.3 táblázat). Hasonlóan erős kapcsolatot találnak az index változása és a növekedési ráta között. Ugyanakkor az ok-okozati hatásra vonatkozó elemzésük szerint

¹² Ez meghatározás természetesen sem nem kimerítő, sem nem egzakt definíciója a Granger-okságnak. Az érdeklődő olvasó korrekt definíciót találhat bármely ökonometria könyvben (például *Wooldridge*, 2002, 598–599. o.)

a gazdasági növekedés nem jelzi előre a gazdasági szabadság változását, tehát nincs visszafelé hatás. Rámutatnak azonban arra, hogy az index változásának késleltetett hatásai erősebbek, vagyis bizonyos időre van szükség ahhoz, hogy az intézményi változás kifejtsen hatását.

A fejlődés-gazdaságtani irodalom fényében talán az a legérdekesebb, hogy ezek a hatások hogyan érvényesülnek a fejlődő országok esetében. *Gwartney és Lawson* [2004] megmutatják először is azt, hogy a kevésbé fejlett országokban a gazdasági szabadság pozitív hatása nagyobb, mint a fejlettekben. Másrészt azt is, hogy a beruházási ráta és a beruházások termelékenységét körülbelül ugyanolyan mértékben befolyásolja a vizsgált index a két országcsoportban. Ez az eredmény ellentétes *Acemoglu, Aghion és Zilibotti* [2002] elméleti következtetésével. E szerzők írásukban a növekedésmélet schumpeteri modelljére alapozva úgy érvelnek, hogy az elmaradott országokban a versenynek, azaz a vállalatok kiválogatódásának kevesebb szerepe van, mert csak át kell venni a fejlett országokban már meglévő technológiát. Minél messzebb van a vizsgált gazdaság a világ termelési lehetőségeinek határától, annál kisebb a verseny szerepe. E stratégia hatékonyságát csak az iparfejlesztés miatt kialakuló érdekcsoportok tevékenysége csökkentheti, amelyek képesek lehetnek megakadályozni, de legalábbis elodázní a versenyen alapuló stratégiára való áttérést.

A másik tábor egyik jelentős képviselője *Mancur Olson*. *Olson* [1987] alapállítása az, hogy a lassú gazdasági növekedés nem tulajdonítható egyetlen tényezőnek (így a technológiának sem), mert azt importálni lehetne. Nem lehet viszont importálni a hatékony kormányzást, vagy még általánosabban, nem lehet importálni a nagy méretű szervezeteket, amelyeknek egyik speciális esetük a kormányzat. A fejlődő országokban a kormányzat ösztönzői nem úgy működnek, mint a fejlett országokban, a piaci ösztönzők viszont ugyanolyanok. Ezért „a kormányzat optimális mérete a fejlődő országokban tulajdonképpen kisebb, mint a fejlettekben” (*Olson*, 1987, 78. o.). *Gwartney és Lawson* előbb idézett empirikus eredménye tehát inkább *Olson* nézetét támasztja alá. Ezt teszi *De Haan és Sturm* [2000] is, akik bár közvetett módon, de hozzászólnak ehhez a kérdéshez, amikor azt a végső következtetést fogalmazzák meg, hogy „a több gazdasági szabadság hozzájárul ahhoz, hogy az adott ország gyorsabban érje el a gazdasági növekedés steady state szintjét (ha alatta van), de a növekedés steady state szintjét a gazdasági szabadság nem befolyásolja”. (238. o.) Azt azonban hozzá kell tenni, hogy ezek az empirikus elemzések nem csupán a verseny szabadságát, hanem a gazdasági szabadság általános szintjét is vizsgálják.

Más tanulmányok által kimutatott eredmények nagymértékben összecsengenek a fent részletesebben elemzettekkel. *Gwartney, Lawson és Holcombe* [1999] az 1980 és 1995 közötti növekedési adatokat vizsgálva szoros kapcsolatot talál a gazdasági szabadság, illetve a gazdasági szabadság változása és a gazdasági növekedés között. Sőt, úgy találják, hogy a gazdasági szabadság változása erősebb kapcsolatban áll a növekedési rátákkal, mint a gazdasági szabadság szintje. A gazdasági szabadság változása még akkor is statisztikailag szignifikáns pozitív korrelációt mutat a növekedési rátákkal, ha olyan egyéb tényezőket is figyelembe veszünk, amelyekkel a tradicionális növekedésméleten alapuló vizsgálatok magyarázzák a növekedési ráták eltérését (beruházási ráta, iskolázottság mint a humán tőke proxyja, népességnövekedés). Ebből azonban nem lehet levonni azt a következtetést, hogy a gazdasági szabadságban bekövetkezett változás serkenti a gazdasági növekedést, míg a gazdasági szabadság szintje nem. *Gwartney és Lawson* [2004] szintén vizsgálják a gazdasági szabadság változásának hatását. Regressziós elemzésük azt mutatja, hogy a gazdasági növekedéssel „egy időben” történt változás nincs szignifikáns kapcsolatban a gazdasági növekedéssel. A „régebben”, a vizsgáltat megelőző évtizedben, vagy a vizsgált évtized első öt évében történt változás azonban

már igen. Ebből azt a következtetést vonják le, hogy az intézményi változás csak bizonyos idő (5-10 év) eltelte után fejti ki hatását.

Ugyanezen szerzők részletesebb vizsgálatokkal bár, de tulajdonképpen nagyon hasonló eredményre jutnak egy másik tanulmányukban is (*Gwartney – Holcombe – Lawson*, 2004). Ebben a tanulmányukban a gazdasági növekedés három modelljét hasonlítják össze: a termelési függvényre támaszkodót, amely a fizikai és a humán tőkét tekinti alapvető változónak, a földrajzi tényezőket hangsúlyozót és az intézményi tényezőkre koncentrálót. Ez utóbbit természetesen a gazdasági szabadságra támaszkodó vizsgálatok reprezentálják. Alapvetően hasonló eredményeket kapnak, amikor a növekedési rátát és a GDP szintjét tekintik eredményváltozónak. Nem tudják elvetni egyik modellt sem, de ez nem jelenti a statisztikai vizsgálat kudarcát, hiszen e három modell nem feltétlenül inkonzisztens egymással. Az intézményi környezet befolyásolhatja ugyanis a tényezők felhalmozását, a geográfiai tényezők pedig az intézmények fejlődésére lehetnek hatással. Mindkét esetben (a szint és a növekedési változóra koncentrálva) azt az eredményt kapják, hogy a gazdasági szabadságnak közvetett és közvetlen hatásai is vannak: ahol a gazdasági szabadság nagyobb, nemcsak több beruházás történik, de e beruházások termelékenyebbek is.

Sokkal inkább módszertani az a vita, amely a gazdasági szabadság és a növekedési adatok közötti ok-okozati összefüggésre vonatkozik. Mint láttuk, az eddig idézett tanulmányok, amelyeket nagyrészt ugyanazok a szerzők jegyeznek, általában arra a következtetésre jutnak, hogy a gazdasági szabadság változása a Granger-oka a gazdasági növekedésnek, de visszafelé ez nem igaz. Ezt a következtetést több szerző is megkérdőjelezte. Nagyon fontos azonban, hogy e vita nem arra vonatkozik, hogy fennáll-e a gazdasági szabadság változásától a gazdasági növekedés felé mutató Granger-okság, hanem arra, hogy a visszafelé hatás is érvényesül-e. Ezt mutatja ki tanulmányában *Dawson* [2003], amelynek egyéb következtetéseivel később még részletesebben foglalkozom, ugyanakkor a gazdasági szabadság szintje és a növekedési ráta között csak a növekedés felé mutató Granger-okságot talál. *Farr, Lord és Wolfenberger* [1998] pedig ugyanilyen eredményre jutnak: bár az ő vizsgálatuk a gazdasági szabadság és a GDP szintjére vonatkozik, de könnyen belátható, hogy ez a növekedés és a gazdasági szabadság indexének változása között is szimultán összefüggést implikál.

Az ok-okozati vitához kapcsolható *De Haan és Sturm* [2000] tanulmánya, amelyben érzékenységvizsgálatot¹³ is elvégezve úgy találják, hogy a gazdasági szabadság változása robosztus kapcsolatban van a növekedési rátákkal, de ugyanez nem mondható el a gazdasági szabadság szintjére vonatkozóan. Ugyanakkor nem találják endogénnek a gazdasági szabadság változását. Arra a következtetésre jutnak tehát, hogy a gazdasági szabadság változása sokkal erősebb pozitív kapcsolatban áll a gazdasági növekedéssel, mint annak szintje, és exogénnek tekinthető.

Az okozati vitát nehéz összefoglalni, és meg nehezebb interpretálni. Összefoglalásul talán azt érdemes kiemelni, amiben az egymással vitatkozó szerzők egyetértenek. Szinte senki sem vitatja azt, hogy a gazdasági szabadság szintje vagy változása oka a gazdasági növekedésnek. A visszafelé hatás a gazdasági növekedés és a gazdasági szabadság között már sokkal kevésbé egyértelmű.

Az eredmény interpretálását nemcsak az nehezíti, hogy az idézett elemzések ezzel viszonylag keveset törődnek, hanem az is, hogy az ok-okozati vizsgálatok nagy része a gazdasági szabadság változására vonatkozik, ami önmagában is nehezen értelmezhető. Az idézett szerzők a gazdasági szabadság változását általában az intézményi változással

¹³ Ez azt jelenti, hogy a gazdasági szabadság koefficiensét vizsgálják különböző egyéb változókat is hozzáadva a regressziós egyenlet jobb oldalához.

próbáljuk azonosítani. Megkérdőjelezhető azonban, hogy egyáltalán lehetséges-e ez az azonosítás, hiszen egyrészt egy adott gazdaságiszabadság-szint több intézményi mixszel is létrehozható, ezért intézményi változás történhet úgy is, hogy a gazdasági szabadság nem változik. Másrészt, ha az intézmények nem változnak, és nem alkalmazkodnak a technológiai változásokhoz, megtörténhet, hogy a gazdasági szabadság csökken, miközben az intézményrendszer nem változott. Tehát sem az intézményi változás nem jelenti egyértelműen a gazdasági szabadság változását, sem a gazdasági szabadság változása nem jelenti egyértelműen az intézményrendszer változását. Ez természetesen nem jelenti azt, hogy azt állítanám, hogy a gazdasági szabadság mint összetett index változására vonatkozó vizsgálatok haszontalanok volnának. Csak azt állítom, hogy azok a gazdasági szabadság változását, és nem az intézményi változást vizsgálják; ezért amellett, hogy a gazdasági növekedés egy fontos aspektusára mutatnak rá, csak korlátozottan alkalmasak az intézményi változás és a gazdasági növekedés ok-okozati összefüggéseinek vizsgálatára.

Ezekről a problémáktól eltekintve az eredmények interpretálása lehetségessé válik, ha elfogadjuk egyfelől azt, hogy a gazdasági szabadság szintje pozitív hatással van a jövedelem szintjére és a gazdasági növekedésre, másrészt azt az elméleti irodalomban sokat hangoztatott állítást, hogy az intézményi változás nagymértékben ütfüggő (*North*, 1990, 92–104. o.). Ez utóbbi jelenséget ugyanis úgy fordíthatjuk le a vizsgált elemzések nyelvére, hogy a magas gazdasági szabadságú országok a jövőben is magas gazdasági szabadságot fognak produkálni. De a múltban magas gazdasági szabadsággal rendelkező országok jövedelme és növekedése magas volt a múltban is. Ha viszont ez így van, akkor azt fogjuk találni, hogy a múltbeli jövedelem Granger-oka a jövőbeli gazdasági szabadságnak, miközben tényleges okságról szó sincs, hiszen mindkét változó mozgását egy harmadik változó, a múltbeli gazdasági szabadság magyarázza.

Az intézményi mix komponenseinek hatása

A gazdasági szabadság indexe lehetőséget teremt arra, hogy az egyes komponensek hatását külön-külön elemezzük, de arra is, hogy valamilyen más eljárással aggregáljuk az egyes területekre vonatkozó adatokat az egyszerű átlagolás helyett. Ehhez kapcsolódik a 2000–2002-ben a Kyklosban lezajlott vita a *Heckelman–Stroup* [2000 és 2002] szerzőpáros és a *Sturm–Leeruower–Haan* [2002] szerzőhármass között.

Heckelman és Stroup [2000] abból indulnak ki, hogy az addig használt aggregálási eljárások¹⁴ szubjektív és ad hoc módszereken alapulnak. Ezért a szerzőpáros egy új súlyozási módszert dolgoz ki. Ennek lényege, hogy az összes vizsgált (1980-ra vonatkozó) gazdaságiszabadság-komponens és a gazdasági növekedés (1980 és 1990 közötti átlagos) rátája között többváltozós regressziót futtatnak, és azokat a komponenseket veszik be nagyobb súllyal az aggregátumba, amelyek fontosabbak. Ezt úgy érik el, hogy kiszámolják minden egyes komponens t-statisztikájának hozzájárulását az összes komponens t-statisztikája összegének abszolút értékéhez. A többváltozós regressziót lefuttatva csak három komponenst találnak szignifikánsnak. A transzferek és támogatások GDP-hez viszonyított aránya csökkenésének, illetve a hivatalos és a feketepiaci valutaárfolyam közötti különbségnek a növekedésre gyakorolt hatását pozitívnak, a legnagyobb marginális adókulcs csökkenésének hatását pedig negatívnak találták. Az aggregálást így

¹⁴ Ők természetesen nem a 2004-es jelentésre támaszkodnak. A korábbi jelentésekben azonban többféle módszerrel is átlagolták az adatokat. Mint említettem, a korábbi jelentésekben az index területei sem voltak azonosak a 2004-essel. Ez az oka annak, hogy a továbbiakban hivatkozott szerzők sokszor olyan komponensekre hivatkoznak, amelyek nem találhatók meg a függelékben felsoroltak között.

elvégezve az országok gazdasági szabadság szerinti sorrendje gyökeresen megváltozik. A szerzők azt is megmutatják, hogy indexük erősen korrelál a gazdasági növekedés 1980 és 1990 közötti rátájával, míg a hagyományos módszerrel aggregáltak nem. Lényegesnek tűnik azonban hozzátenni, hogy a szerzők adathiány miatt három komponens hatását nem tudják vizsgálni. Ezek az árszabályozásra, a verseny szabadságára és a bíráskodás függetlenségére vonatkozó komponensek. Tekintve, hogy az elméleti irodalom mind a szerződések betartatásának fontosságát, mind a verseny szabadságának védelmét hangsúlyozza, ez súlyos hiányosságnak számít.

Tanulmányom harmadik pontjában azt hangsúlyoztam, hogy a gazdaságiszabadság-koncepciót többek között a gazdasági növekedéstől való függetlensége teszi hasznossá. Ezt sérti meg *Heckelman és Stroup* [2000], és ez az egyik ok, amiért *Sturm, Leertower és Haan* [2002] súlyos kritikával illeti módszerüket. Utóbbiak szerint ugyanis a t-statisztikán alapuló súlyozás körkörös érveléshez vezet, hiszen magát az indexet úgy konstruálják meg, hogy azok a komponensek kerülnek bele nagyobb súllyal, amelyek nagyobb mértékben járulnak hozzá a gazdasági növekedéshez. Ugyanakkor *Sturm, Leertower és Haan* [2002] azt is megmutatják, hogy a Heckelman–Stroup-féle súlyozási módszer nagyon érzékeny a mintára: a súlyok értéke nagyon különböző, ha megváltozik a minta. *Sturm, Leertower és Haan* [2002] ezért alternatív súlyozást ajánlanak, amely abból indul ki, hogy a gazdasági szabadság indexének minden komponense ugyanannak a gazdasági szabadságnak a tökéletlen mértéke. Meg kell konstruálni tehát ezt a látens gazdasági szabadság változót, ez pedig főkomponens-elemzés segítségével lehetséges. Az így megkonstruált indexszel végzett elemzés alapján azt találják, hogy a gazdasági szabadság és a növekedési ráta kapcsolata nem robosztus, és a Heckelman–Stroup-féle eljárással kapott index is csak gyenge kapcsolatban áll vele. A szerzők megjegyzik – és ez többször visszatérő állítása az irodalomnak –, hogy „súlyos probléma ebben a tekintetben az, hogy a gazdaságelmélet nem szolgál elegendő útmutatással az empirikus növekedési modellek helyes specifikálására nézve”. (*Sturm–Leertower–Haan*, 2002, 410. o.). Ha nem is elegendő, de némi útmutatással szolgál az elmélet. Mint láttuk az intézményi környezetnek legalább két szintjét különíti el, amelyek közül a tulajdonjogok védelmét biztosító az alapvető. Így a gazdasági szabadság indexét az intézményi környezet mértékének tekintve nem állíthatjuk, hogy a mögött egyetlen látens változó áll, mert nincs átváltás a tulajdonjogok biztonsága és a verseny szabadsága között.

Viszontválaszukban *Heckelman és Stroup* [2002] szintén azt hangsúlyozzák, hogy a főkomponens-elemzés eredményét nehéz interpretálni. Mivel a *Sturm, Leertower és Haan*-féle érzékenységvizsgálat némileg alátámasztja azt, hogy az általuk szerkesztett index pozitív kapcsolatban van a gazdasági növekedéssel, visszaautásítják azt az állítást, hogy a gazdasági szabadság és a növekedési ráta között nincs robosztus kapcsolat.

E vita is rávilágít arra, hogy talán hasznosabb, ha az index komponenseit nem aggregáljuk, hanem azok hatását külön-külön vizsgáljuk. Ezt teszi *Dawson* [2003], aki az index komponensei és azok változása, illetve a gazdasági növekedés és a beruházási ráta között vizsgálja a Granger-okasgot az 1970 és 2000 közötti időszakban. Az alábbiakban csak tanulmányom szempontjából fontos két tényezőre, a tulajdonjogokra és a piacok szabadságára (use of markets) vonatkozó eredményeket ismertetem. *Dawson* [2003] egyirányú, a gazdasági növekedés felé mutató Granger-okasági kapcsolatot talál mind a tulajdonjogok, mind a piacok szabadsága tekintetében, még akkor is, ha a beruházási rátát állandónak tekintjük. A piacok szabadságának változásáról azonban azt találja, hogy szimultán kapcsolatban van a gazdasági növekedéssel, a beruházási ráta állandósága mellett is. Ezt a fajta hatást az előző fejezetben az intézményrendszer útfüggőségével magyaráztam, amely magyarázat ebben az esetben is lehetséges interpretáció. A tulajdonjogok biztonságának változása és a gazdasági növekedés között azonban nem talál

semmiféle kapcsolatot. Még érdekesebb az, amit *Dawson* [2003] beruházási rátára vonatkozó vizsgálatait mutatnak. Azt találja ugyanis, hogy a tulajdonjogok szintje és a gazdasági növekedés között csak visszafelé kapcsolat van, azaz a múltbeli nagyobb beruházási ráta „okozza” a jövőbeli nagyobb tulajdonjog-biztonságot, bár ez az eredmény nem robusztus. Hozzá kell tenni azonban, hogy a nemzetközi tőkeáramlás szabadsága robusztus módon Granger-oka a növekedésnek.

A tulajdonjogok központi szerepére vonatkozó elméleti következtetést támasztja alá *Heitger* [2004] elemzése. *Heitger* szintén a gazdaságisabadság-index adatait, de annak csak egy komponensét, a tulajdonjogokra, illetve a jogrendszerre vonatkozót használja. A *Mankiw–Romer–Weil*-féle (*Mankiw–Romer–Weil*, 1992) specifikációból kiindulva mutatja meg, hogy a jogrendszer egy főre eső jövedelemre gyakorolt hatása a fizikai és humántőke-beruházás, illetve a népességnövekedés mellett is kimutatható. Megvizsgálja ugyanakkor az endogenitás és a Granger-okság problémáját is. A tulajdonjogok biztonságának alapvető voltát az endogenitási teszt mutatja. *Heitger* eredményei szerint a tulajdonjogok biztonságának közvetett hatásai mindhárom másik változón (a fizikai és humántőke-beruházáson, illetve népességnövekedés rátáján keresztül) pozitívan érvényesül, mert a kétfajta beruházásra pozitív, a népességnövekedésre pedig negatív hatása van, de utóbbi negatívan, a másik két beruházási változó pedig pozitívan befolyásolja a jövedelmet. Így lehetővé válik, hogy a tulajdonjogok közvetett és közvetlen hatásait egyszerre kifejezendő, egy olyan redukált egyenletet írjon fel a szerző, amelyben a növekedési ráta meghatározója már csak egyes- egyedül a tulajdonjogok biztonsága (*Heitger*, 2004, 398. o.). Ugyanő megvizsgálja a jövedelem és a tulajdonjogok közötti ok-okozati hatásokat is, azaz annak lehetőségét, hogy a jövedelem visszafelé is hat a tulajdonjogokra. A fent leírt *Hausman*-féle specifikációs tesztet alkalmazva nem tudja elvetni az endogenitást, tehát azt találja, hogy a jövedelem és a tulajdonjogok biztonsága között oda-vissza összefüggés van, vagyis a tulajdonjog és a jövedelem szimultán módon határozzák meg. Ez utalhat akár az *Olson* [2000] által leírt és a tanulmányom elején idézett gondolatmenetére, mely szerint az önkéntes cseréket lehetővé tevő és védelmező jogrendszer öngerjesztő módon tartja fenn önmagát.

A piaci intézmények és a növekedés kapcsolatát empirikusan vizsgáló irodalomnak egy külön, nagyon kiforrott és talán a legtöbb robusztus eredményt felmutató csoportját jelentik azok a vizsgálatok, amelyek a pénzügyi intézmények hatására koncentrálnak. Éppen ezért az itt következő néhány megállapítás csak felvillantja az irodalom néhány következtetését, de semmi esetre sem tekinthető átfogó áttekintésnek. Ez az irodalom valószínűleg azért tart előrébb, mint az előbb idézett tanulmányok, mert a pénzügyi rendszer fejlettségének mutatói¹⁵ általában jól kvantifikálhatók.

Amint *Mérő* [2003] áttekintő cikkében megmutatja, a pénzügyi intézményrendszer és a gazdasági növekedés kapcsolatára koncentráló elemzések szinte egyöntetűen arra a következtetésre jutnak, hogy a pénzügyi közvetítés mélysége (a pénzügyi rendszer fejlettsége) pozitívan befolyásolja a gazdasági növekedést: egy ország pénzügyi rendszerének fejlettsége jó előrejelzője a következő időszak gazdasági növekedésének. Ez az eredmény pedig független attól, hogy a pénzügyi közvetítés a bankszektoron vagy a tőkepiacokon keresztül történik-e.

Ez utóbbi kérdés, vagyis a tőkepiaci és a banki közvetítés eltérő szerepe szintén egyik sokat vizsgált kérdése az irodalomnak. *Rajan és Zingales* [2001] egyrészt megerősítik azt, hogy nagyon erős pozitív kapcsolat van a pénzügyi közvetítés mélysége és a

¹⁵ E mutatók általában a gazdaságban meglévő hitelállományt viszonyítják a GDP-hez, vagy a bankszektor kötelezettségeit vizsgálják. A 2003-ig terjedő ehhez kapcsolódó irodalomról kitűnő áttekintést ad *Mérő* [2003].

gazdasági növekedés között. A pénzügyi közvetítés formája azonban nem azonos mértékben befolyásolja a gazdaságok növekedését, ha azok a gazdasági fejlődés különböző fázisaiban vannak. E szerzők úgy találják, hogy a banki közvetítésre épülő (relationship-based system) pénzügyi közvetítő rendszer a fejlődő országokban hatékonyabban járul hozzá a gazdasági növekedéshez, mint a fejlettekben, ahol viszont a piaci alapú pénzügyi közvetítés (arm's-length system) a hatékonyabb. Ez annak tudható be, hogy a banki közvetítésnek komparatív előnye van olyan iparágak finanszírozásában, amelyek fizikai tőkeigényesek, és nem a kutatás-fejlesztés a fő tevékenységük.

Rioja és Valev [2004] szintén azt hangsúlyozza, hogy a pénzügyi közvetítés és a növekedés kapcsolatának kutatásában mélyebbre lehet és érdemes is ásni annál, hogy kimutatjuk a kettő pozitív kapcsolatát. Az adatok ugyanis azt sugallják, hogy a pénzügyi rendszer fejlettségének növekedése nem ugyanolyan mértékben hat a pénzügyi fejlettség különböző fázisaiban lévő országokban. Létezik egy olyan fejlettségi küszöb, amely alatt a pénzügyi intézményrendszer növekedésre gyakorolt hatása kicsi, vagy nem mutatható ki. Ez azonban nem azt jelenti, hogy a kevésbé fejlett országokban nincs szükség pénzügyi közvetítésre, hanem azt, hogy a fejlődés e kezdeti szakaszában a pénzügyi intézmények nem endogének: nem jönnek létre „maguktól”. Ez is azt támasztja alá, hogy az intézményi rendszer bizonyos elemei – jelen esetben a pénzügyi közvetítő rendszer – alapvető feltételei a gazdasági növekedésnek. Ezt a következtetést igazolja *Calderón és Liu* [2003], akik – ökonometriailag is igen-igen szofisztikált tanulmányukban – azt találják, hogy van különbség a fejlett és a fejlődő országok között a pénzügyi közvetítés hatására vonatkozóan. Eredményeik határozottan azt mutatják, hogy a fejlődő országok esetében a pénzügyi rendszertől a növekedés felé mutató okozati összefüggés a domináns. A fejlettebbeknél ez a hatás csökken, és megjelenik a fordított hatás, de a pénzügyi közvetítés növekedésre gyakorolt hatása nem tűnik el. Sőt, hosszabb távú elemzést végezve még erősödik is. Így eredményeik csak korlátozottan támasztják alá azt a feltételezést, hogy a fejlett országok esetében a keresleti hatás érvényesül, azaz a pénzügyi intézmények csak a gazdasági fejlődésből következő új finanszírozási igényekre reagálnak. További érdekes következtetésük a pénzügyi közvetítés hatásának csatornáira vonatkozik. Eredményeik szerint ugyanis a kevésbé fejlett országokban a pénzügyi közvetítő rendszer technológiai fejlődésen keresztül érvényesülő hatása erősebb, mint a fejlettekben.

Összefoglalás

E cikk a fejlődés-gazdaságtanban lezajlott szemléletváltás fejleményeit foglalta össze. Az új szemlélet alap gondolata tulajdonképpen nem új: a gazdasági fejlődés nem más, mint önkéntes cserék sorozata. Ennek csak egy megnyilvánulása a tényezőfelhalmozás vagy a technikai haladás. A gazdasági növekedés alapfeltétele tehát nem a fizikai vagy humán tőkébe való beruházás, hanem a cseréket megalapozó intézményrendszer megteremtése: a tulajdonjogok és a verseny védelme.

Az ökonometriai elemzések természetesen soha nem vezetnek olyan egyértelmű állításokhoz, amilyeneket az elmélet alapján ki tudunk mondani. Az ökonometriai elemzéseket értékelve azt is szem előtt kell tartanunk, hogy a regressziós elemzés soha nem jelent ok-okozati összefüggést. Ennek az elméletből kell következnie, ha pedig nincs vélelmezett ok-okozati összefüggésünk, azaz nincs elméletünk, az adatok elemzésének feladata eléggé reménytelennek látszik. Ez természetesen nem azt jelenti, hogy a regressziós elemzések ne lennének nélkülözhetetlenek a gazdasági növekedés kutatásában, hiszen képesek arra, hogy bizonyos magyarázatokat, ok-okozati összefüggéseket kizárjanak. A regressziós elemzés e korlátozott, de nélkülözhetetlen szerepével természetesen

azok a szerzők is tisztában vannak, akik ezt a fajta elemzést a legmagasabb szinten üzik (Wacziarg, 2002).

Ilyen értelemben a tanulmányban ismertetett empirikus elemzések túlnyomó része alátámasztja azokat az állításokat, amelyeket az elméleti irodalom tesz. Egyik ökonometria elemzés sem tudta azt megcáfolni, hogy a tulajdonjogok biztonságát és a verseny szabadságát biztosító intézmények alapvető feltételei a gazdasági növekedésnek. Az ebből következő szemléletváltást nehéz lenne *Ronald Coase* szavainál jobban összefoglalni, akit a tanulmányban sokat hivatkozott új intézményi közgazdaságtan egyik alapító atyjának tekint: „Mivel egészében véve az emberek azokat a cselekedeteket választják, amelyekről úgy vélik, hogy érdekeikkel összhangban állnak, a gazdasági szférában azon módon változtathatjuk meg viselkedésüket, hogy érdekeltté tesszük őket abban, hogy mit tegyenek. Az egyetlen mód, ami ehhez az állam rendelkezésére áll (eltekintve a buzdítástól, ami rendszerint hatástalan), az a jogszabályok vagy a jog érvényre juttatásának megváltoztatása.” (Coase, 2004, 46. o.)

Függelék

A gazdaságiszabadság-index komponensei¹⁶

1. A kormányzat mérete: kiadások, adók és vállalatok

- A. Kormányzati fogyasztás a teljes fogyasztás százalékában
- B. Transzferek és támogatások a GDP százalékában
- C. Állami vállalatok és az állami beruházás aránya a beruházásokban
- D. A legmagasabb marginális adókulcs (és a jövedelmi határ, amelyen életbe lép)
 - i A legmagasabb marginális adókulcs (és a jövedelmi határ, amelyen életbe lép)
 - ii A legmagasabb marginális jövedelem- és béradó-kulcsok (és azok a jövedelmi határok, amelyeken életbe lépnek)

2. Jogrendszer és a tulajdonjogok védelme

- A. Bírói függetlenség – a bíróságok függetlenek és nincsenek kitéve az állam, illetve a perben álló felek beavatkozásának
- B. Pártatlan bíróságok – megbízható jogi keret áll a vállalatok rendelkezésére ahhoz, hogy az állam szabályozási és egyéb lépéseit megkérdőjelezhessék
- C. A szellemi tulajdonjogok védelme
- D. A jogrendbe és a politikai folyamatokba való katonai beavatkozás
- E. A jogrendszer sérthetetlensége

3. Megbízható pénz

- A. A pénzkínálat átlagos éves növekedési rátája az elmúlt öt évben mínusz a GDP átlagos éves növekedési rátája az elmúlt tíz évben
- B. Az inflációs ráta variabilitása
- C. A legutolsó inflációs ráta
- D. Devizaszámlák birtoklásának szabadsága belföldön és külföldön

¹⁶ Lásd: *Gwartney–Lawson*, 2004, 8–9. o.

4. A nemzetközi kereskedelem szabadsága

- A. A nemzetközi kereskedelmet terhelő adók
 - i A nemzetközi kereskedelmet terhelő adókból származó bevételek az export és az import összegének százalékában
 - ii Átlagos vámtarifa
 - iii A vámtarifa szórása
- B. A kereskedelem akadályai
 - i Az import rejtett akadályai – a publikus vámokon és kvótákon kívül vannak-e egyéb akadályok
 - ii Az import költségei – a vámok, az engedélyek, a banki díjak és a paratarifális szabályozások kombinált hatása
- C. A külkereskedelmi szektor aktuális mérete a várt méretéhez¹⁷ képest
- D. A hivatalos és a feketepiaci valutaárfolyam közötti különbség
- E. A nemzetközi tőkepiac korlátozásai
 - i A külföldi tőkepiacok elérhetősége belföldiek számára és a belföldi tőkepiac elérhetősége külföldiek számára
 - ii A külföldiekkel folytatott tőkepiaci tranzakciók korlátozása – 13, az IMF által felmért tőkepiaci korlátozás-mutatóból képzett index

5. A hitel - és a munkapiac, illetve az üzleti élet szabályozása

- A. Hitelpiaci szabályozás
 - i A bankok tulajdonlása – a magánkézben lévő bankokban tartott betétek aránya
 - ii Verseny – a külföldi bankok által a belföldiekkel szemben támasztott verseny
 - iii Hitelek – a magánszektor által felvett hitelek aránya
 - iv A negatív reálkamatlábhoz vezető kamatláb-szabályozás és -ellenőrzés hiánya
 - v Kamatlábra vonatkozó szabályozás – a betétek és a hitelek kamatlába szabadon határozódik-e meg?
- B. Munkapiaci szabályozás
 - i A minimálbér hatása – a törvény által meghatározott minimálbérnek nincs hatása a bérekre, mert túl alacsony vagy nem tartják be
 - ii Az alkalmazás és elbocsátás gyakorlata – az alkalmazás és elbocsátás gyakorlatát magánszerződésekben szabályozzák
 - iii A munkaerő azon hányada, amelynek bérét centralizált kollektív alku során határozzák meg
 - iv Munkanélküli-segélyek – a munkanélküli-segélyek rendszere nem torzítja a munkaösztönzőket
 - v Sorozás használata a hadsereg toborzására

¹⁷ Regressziós elemzésen alapuló becslés a külkereskedelem méretére vonatkozóan, amelyben figyelembe veszik a népesség nagyságát, az ország földrajzi kiterjedtségét, és azt, hogy a világ GDP-jének mekkora hányadát állítja elő (Gwartney–Lawson, 2004, 175. o.)

C. Az üzleti élet szabályozása

- i Árszabályozás – milyen mértékben állapítják meg szabadon a vállalatok saját árakat
- ii Adminisztratív feltételek és új vállalatok – az új vállalat indítása szempontjából fontos adminisztratív eljárások
- iii A kormányzati bürokráciával töltött idő – a vállalati vezetőknek meglehetősen sok időt kell-e szánniuk az állami bürokráciára?
- iv Új vállalat indítása – egy új vállalat indítása általában könnyű
- v Irreguláris díjak – az export- és importengedélyekhez, üzleti licencekhez, árfolyam-szabályozáshoz, adózáshoz, rendőrségi védelemhez, kölcsönfelvételhez stb. kapcsolódó nem hivatalos díjak ritkák.

Hivatkozások

- Acemoglu, D. – Aghion, P. – Zilibotti, F. [2002]: Distance to Frontier, Selection, and Economic Growth. NBER Working Paper, 9066.
- Acemoglu, D. – Johnson, S. – Robinson, J. [2004]: Institutions as The Fundamental Cause of Long-Run Growth. NBER Working Paper, 10481.
- Barro, R. J. [1991]: Economic Growth in a Cross Section of Countries. *The Quarterly Journal of Economics* 105. 2. 407–443. o.
- Barro, R.J. – Sala-i-Martin, X. [1999]: Economic Growth. The MIT Press, Cambridge, MA.
- Baumol, W. J. (1990): Entrepreneurship: Productive, Unproductive, Destructive. *Journal of Political Economy* 98. 5. (1. rész) 893–921. o.
- Bell, C. [1987]: Development Economics. Megjelent: Eatwell, J. – Milgate, M. – Newman, P. [szerk.]: The New Palgrave Dictionary of Economics. Volume I. MacMillen, London. 818–826. o.
- Boettke, P. [2003]: The New Comparative Political Economy. IRIS Working Paper, Mercatus Center, George Mason University.
- Boettke, P. – Coyne, C. – Leeson, P. [2003]: The Indigenous Path to Progress: Institutional Stickiness and the Failure of Development Economics. Working Paper in Economics 03. 03. George Mason University.
- Buchanan, J. M. [1992]: A választás tudománya-e a közgazdaságtan? Megjelent: Piac, állam, alkotmányosság. Válogatott tanulmányok. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest. 11–28. o.
- Buchanan, J. M. – Vanberg, V. [2001]: The Market as a Creative Process. Megjelent: Vanberg [2001] 101–113. o.
- Calderón, C. – Liu, L. [2003]: The Direction of Causality between Financial Development and Economic Growth. *Journal of Development Economics* 72. 1. 321–334. o.
- Coase, R. [2004]: A vállalat, a piac és a jog. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest.
- Csaba L. [2002]: Az átalakulás fejlődéelmélete. *Közgazdasági Szemle*, 49. 4. 573–291. o.
- Dawson, J. W. [2003]: Causality in the Freedom-Growth Relationship. *European Journal of Political Economy* 19. 3. 479–495. o.
- De Haan, J. – Sturm, J. E. [2000]: On the Relationship between Economic Freedom and Economic Growth. *European Journal of Political Economy* 16. 2. 215–241. o.
- Djankov, S. – Glaeser, E. – La Porta, R. – Lopez-de-Silanes, F. – Shleifer, A. [2004]: The New Comparative Economics. *Journal of Comparative Economics* 31. 4. 595–619. o.
- Farr, W. K. – Lord, R. A. – Wolfenbarger, J. L. [1998]: Economic Freedom, Political Freedom and Economic Well-Being: A Causality Analysis. *Cato Journal* 18. 2. 247–262. o.
- Friedman, M. [1996]: Kapitalizmus és szabadság. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Friedman, M. – Friedman, R. [1998]: Választhat sz szabadon. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Gwartney, J. – Lawson, R. [2003]: The Concept and Measurement of Economic Freedom. *European Journal of Political Economy* 19. 3. 405–430. o.
- Gwartney, J. – Lawson, R. [2004]: Economic Freedom of the World. Annual Report 2004. The Fraser Institute, Vancouver, BC, Canada.
- Gwartney, J. – Lawson, R. – Holcombe, R. G. [1999]: Economic Freedom and The Environment for Economic Growth. *Journal of Institutional and Theoretical Economics*, 155. 4. 643–663. o.
- Gwartney, J. D. – Holcombe, R. G. – Lawson, R. A. [2004]: Economic Freedom, Institutional Quality, and Cross-Country Differences in Income and Growth. *Cato Journal* 24. 3. 205–233. o.

- Hayek, F. A. [1995a]: A tudás társadalmi hasznosítása. Megjelent: Piac és szabadság. Válogatott tanulmányok. KJK, Budapest. 241–252. o.
- Hayek, F. A. [1995b]: A verseny mint felfedező folyamat. Megjelent: Piac és szabadság. Válogatott tanulmányok. KJK, Budapest. 302–311. o.
- Hayek, F. A. [1995c]: A komplex jelenségek elmélete. Megjelent: Piac és szabadság. Válogatott tanulmányok. KJK, Budapest. 270–291. o.
- Heckelman, J. C. – Stroup, M. D. [2000]: Which Economic Freedoms Contribute to Growth? *Kyklos* 53. 4. 527–544. o.
- Heckelman, J. C. – Stroup, M. D. [2002]: Which Economic Freedoms Contribute to Growth? Reply. *Kyklos* 55. 3. 417–420. o.
- Heitger, B. [2004]: Property Rights and the Wealth of Nations: A Cross-Country Study. *Cato Journal* 23. 3. 381–402. o.
- Heyne, P. – Boettke, P. – Prychitko, D. [2004]: A közgazdasági gondolkodás alapjai. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest.
- Horváth Á. – Szilágyi K. [2004]: Konszenzusból nyugvópontra: elmélettörténeti áttekintés a makroökonómia viharos évtizedeiből. *Külgazdaság*, 48. 11. 4–19. o.
- Jankovics L. [2004]: A pénzügypolitika elméleti háttéréről. *Competitio* 3.3. 139–156. o.
- Lucas, R. E. [1988]: On the Mechanics of Economic Development. *Journal of Monetary Economics*, 22. 1. 3–42. o.
- Mankiw, N. G. [1995]: The Growth of Nations. *Brookings Papers On Economic Activity*, 1. 2. 275–326. o.
- Mankiw, G. – Romer, D. – Weil, D. N. [1992]: A Contribution to the Empirics of Economic Growth. *Quarterly Journal of Economics*, 107. 2. 407–437. o.
- Mérő K. [2003]: A gazdasági növekedés és a pénzügyi közvetítés mélysége. *Közgazdasági Szemle*, 50. 7–8. 590–607. o.
- Mustó I. [2004]: Development Economics – Development Policies. *Competitio*, 3. 2. 46–58. o.
- North, D. C. [1990]: Institutions, Institutional Change and Economic Performance. Cambridge University Press, UK.
- North, D. [1992]: Institutions, Ideology and Economic Performance. *Cato Journal*, 11. 3. 477–488. o.
- North, D. C. [2005]: Understanding the Process of Economic Change. Princeton University Press, Princeton and London.
- Nye, J. C. [2003]: Comments On Peter Boettke's "The New Comparative Political Economy". IRIS Working Paper, Mercatus Center, George Mason University.
- Olson, M. [1987]: Diseconomies of Scale and Development. *Cato Journal*, 7. 1. 77–97. o.
- Olson, M. [1996]: Big Bills Left On the Sidewalk: Why Some Nations Are Rich, and Others Poor. *Journal of Economic Perspectives*, 10. 2. 3–24. o.
- Olson, M. [2000]: Power and prosperity. Outgrowing Communist and Capitalist Dictatorships. Basic Books, New York.
- Rajan, G. R. – Zingales, L. [2001]: Financial System, Industrial Structure, and Growth. *Oxford Review of Economic Policy*, 17. 4. 467–482. o.
- Rioja, F. – Valev, N. [2003]: Does One Size Fit All?: a Reexamination of the Finance and Growth Relationship. *Journal of Development Economics*, 74. 2. 429–447. o.
- Smith, A. [1940]: Vizsgálódás a nemzetek jólétének természetéről és okairól. Magyar Közgazdasági Társaság, Budapest.
- Sen, A. [1993]: Markets and Freedoms: Achievement and Limitations of Market Mechanism in Promoting Individual Freedoms. *Oxford Economic Papers*, 45. 4. 519–541. o.
- Sen, A. [1995]: Rationality and Social Choice. *American Economic Review*, 85. 1. 1–24. o.
- Sen, A. [1999]: A jövedelemelosztás etikai kérdései: nemzeti és nemzetközi szinten. Megjelent: Csaba I. – Tóth I. Gy. [szerk.]: A jóléti állam politikai gazdaságtana. Osiris – Láthatatlan Kollégium, Budapest. 195–218. o.
- Sen, A. [2003]: A fejlődés mint szabadság. Európa Kiadó, Budapest.
- Solow, R. M. [1956]: A Contribution to the Theory of Economic Growth. *Quarterly Journal of Economics*, 70. 1. 75–114. o.
- Solow, R. M. [1957]: Technical change and the Aggregate Production Function. *The Review of Economics and Statistics*, 39. 3. 312–320. o.
- Stiglitz, J. E. [2000]: Challenges in the Analysis of the Role of Institutions in Economic Development. Keynote address at Villa Borsig Workshop Series – The Institutional Foundation of a Market Economy. www.dse.de/ef/institn/stiglitz.htm.

- Sturm, J. E. – Leertower, E. – de Haan, J.* [2002]: Which Economic Freedoms Contribute to Growth? A Comment. *Kyklos*, 55. 3. 403–416. o.
- Vanberg, V.* [2001]: The Constitution of Markets. Routledge, London.
- Wacziarg, R.* [2002]: Review of Easterly's The Elusive Quest for growth. *Journal of Economic Literature*, 40. 3. 907–918. o.
- Williamson, O.E.* [2000]: The New Institutional Economics: Taking Stock, Looking Ahead. *Journal of Economic Literature*, 38. 3. 595–613. o.
- Wooldridge, J. M.* [2002]: Introductory Econometrics. South-Western, Mason, Ohio.
- Yamey, B. S.* [1987]: Peter Bauer: Economist and Scholar. *Cato Journal*, 7. 1. 21–27. o.